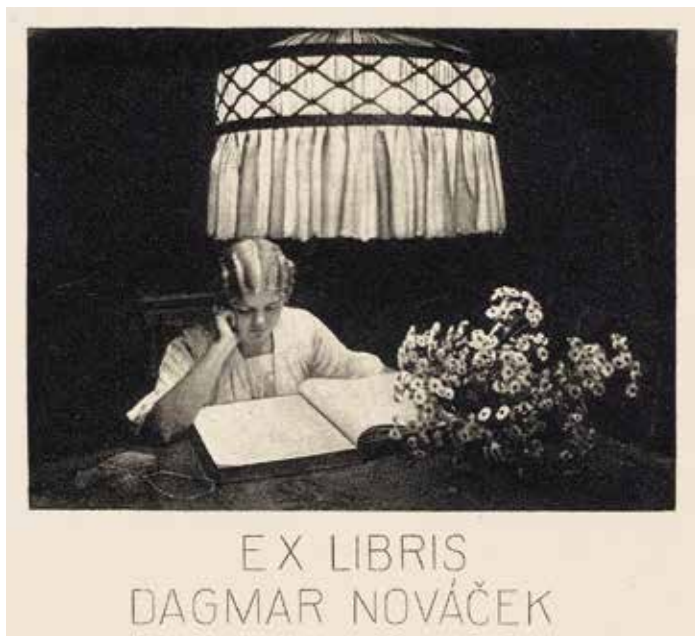

A szlovéniai ex libris gyűjtés kiemelkedő alakja, Dagmar Nováček

Vasné dr. Tóth Kornélia

Idén 130 éve, Szerencsen született Dagmar Nováček (1896–1983), aki az akkori Jugoszlávia részét képező Szlovéniába elszármazva az ottani ex libris élet egyik meghatározó személyisége lett az 1960–1970-es években. Amellett, hogy a neves gyűjtő több tízezer darabos kisgrafikai kollekciót hozott létre, saját névre szóló ex librisei egy részét könyveibe is beragasztotta, őrizve a műfaj eredeti, a könyv tulajdonosát jelölő funkcióját. Egy fotóalapú ex libris – Miloslav Nováček alkotása – megörökíti a lámpafénynél könyvet olvasó Nováček lány alakját. (1. kép)

1. kép. Miloslav Nováček grafikája

Dagmar Nováček nemzetközi kiterjedésű kisgrafikai gyűjteményének sorsáról kideríthető, hogy egy részét szlovéniai lakhelyén, Kranjban a helyi Gorenjska Múzeumnak ajánlódokozta; jelentős anyagegysé-

get kapott a ljubljana-i Nemzeti és Egyetemi Könyvtár – a nekik adományozott gyűjtemény egy része digitálisan is megtekinthető. Az anyag további részét Dagmar Nováček egyik testvérének, Jánosnak a gyere-

kei, a Magyarországon élő Novacsek Péter és János örökölték 1984-ben. A későbbiekben, a testvérek halála után a hagyatékából megőrződött még a Dagmar nevére készített grafikák dúcainak egy része, több – részben már ismert – nyomat a kisgrafikai kollekcióból, emellett ex libriszel jelölt könyvek, valamint fotók és a gyűjtő levelezése.

A magyarországi intézmények közül a nemzeti könyvtár állománya részét képezi számos, Dagmar Nováček vagy a család többi tagja nevére szóló ex libris és alkalmi grafika, melyek megtekinthetők a Könyvjegytár (<https://konyvjegytar.oszk.hu/>) tartalomszolgáltató oldalon. A gyűjtő és rokonai ex libriseinek a kutatásában nagy segítséget jelent még a neves gyűjtő, Palásthy Lajos (1931–2020) birtokába került, a Nováček nevére szóló grafikai anyag. Palásthy ex libris kollekciója napjainkra online is elérhetővé vált az 1. Magyar Virtuális Exlibris-múzeum weboldalon (<https://exlibrismuzeum.hu/>).

A következőkben, bemutatva Dagmar Nováček gazdag ex libris gyűjteményének egyes darabjait, főként a nevére készített ex librisek és alkalmi grafikák alapján tanúi lehetünk, a művek hogyan vallanak a gyűjtő személyéről, kedvteléseiről, élete helyszíneiről.

2. kép. Fery Antal fametszete (1971)

Dagmar Nováček apai ágon cseh, anyai ágon szudétánemet származású volt. Négyen voltak testvérek, Betty a legidősebb, őt követte János, majd Dagmar, és a legfiatalabb, Miléna. A gyerekek középiskolai nevelésben, jó képzésben részesültek.

Fery Antal szerencsi fametsző – aki számos ex librist és emléklapot is készített a nevére – egyik grafikáján megörökíti Dagmar Nováček életének több állomását: Szerencs – Botfalu (Románia) – Zvolenèves (Csehszág) – Ujverbász (Szerbia) – Kranj (Szlovénia). A grafika, mely Dagmar Nováček 75. születésnapjára készült, születésének pontos dátumát is elárulja: Szerencs, 1896. augusztus 27. (2. kép)

Fery Antal így emlékezett az ex libris gyűjtők Dagmar néni-jére: „A kényszerű háborús szünet után ismét felvettem Dagmar néniel a kapcsolatot és a barátság még szorosabb lett, amikor kiderült, hogy ő is Szerencsen született, mint jómagam. Az ő szülei Csehszágba kerültek Szerencsre a cukorgyár

építésekor, az anyémek pedig Morvaországból. Dagmar néni mindenki szerette, kongresszusokon az ő jelenléte külön díszet jelentett és a Kranj-i otthona: »Házikó a víztorony alatt« a legtekintélyesebb gyűjtők zarándokhelye volt. Magyar beszédét mindig öröm volt hallgatni; irodalmi tökéletességgel írt és beszélt, a kongresszusokon mindig szívesen segített a magyar résztvevőknek. Szeretett utazni. Sok barátja volt Európa-szerte. Felejthetetlen barátom, Leo Arras nevetve mesélte, hogy hogyan érkezett meg Dagmar néni Antwerpenbe – 11 csomaggal!” (Fery Antal: *Búcsú Dagmár nénitől*, Kisgrafika, 1983/3. sz., 31.)

Dagmar Nováček szlovéniai lakhelye, a gyönyörű fekvésű Kranj – a szlovén Alpok kapuja – az ex libris gyűjtők egyik kedvelt találkozási pontja lett. A két alpesi folyó, a Száva és a Kokra torkolatánál, egy magas hegyfokon elhelyezkedő település közel fekszik a fővároshoz, Ljubljanához. Templomtornyai mögött az Alpok emelkedik, lenyűgöző lát-

ványt nyújtva. A táj szépségét adja vissza számos, a gyűjtő nevére szóló grafika, köztük a zentai Andruskó Károly több alkotása. (3. kép)

3. kép. Andruskó Károly metszete (1969)

A Dagmar Nováček részére készült ex librisek, alkalmi grafikák egy része kranji otthont örökíti meg a víztoronnyal és a tövében álló házzal, melyet parkszerű kert vesz körül. Észrevehető Antonín Doležal és Jiří Bouda cseh grafikusok a gyűjtő nevére alkotott újívi grafikáin. Bouda litográfiája vidám színeivel egy újívi képeslapnak is felfogható. (4. kép)

4. kép. Jiří Bouda újívi grafikája (1977)

Kranj környéke tele van túraösvényekkel, melyeken Dagmar is szívesen kirándult. Szerette a növényeket, az állatokat, ezt a nevére szóló ex librisek is bizonyítják. Andruskó Károly és Fery Antal grafikusok a Nováček család tagjai nevére szóló ex librisein, alkalmi grafikáin a természetet, a hegyeket, az Alpok állat- és növényvilágát, a fenyőerdőket, a magaslati helyeket kedvelő havasi gyo-
pár áll a középpontban.

Dagmar Nováček 1960-ban lett tagja a Magyarországon 1959-ben megalakuló Kisgrafika Barátok Körének. A későbbiekben meghatározó szerepet töltött be az 1967-ben létrejövő Društvo Exlibris Sloveniae (Szlovéniai Ex libris Egyesület) munkájában, annak elnökeként a hazai mellett a nemzetközi ex libris életnek is aktív részese volt, kiterjedt kapcsolati hálót épített ki. A szlovén ex libris egyesület 2015-ig működött, Ljubljana központtal. Hivatalos újságja *Obvestila* címmel jelent meg. Dagmar néni az egyesületi élet szervezése mellett maga is példát mutatott több évtizedes ex libris gyűjtői tevékenységével. Széles körű ismerettségét a levelezés mellett a nemzetközi ex libris konferenciákon és egyéb találkozón való részvételével szerezte. Több nyelven beszélt és levelezett, a magyar és a szlovén nyelv mellett nagyon jól értett németül. Rendszeres résztvevője volt az Ex libris Egyesületek Nemzetközi Szervezete (FISAE, Fédération Internationale des Sociétés d'Amateurs d'Exlibris) által két évente rendezett nemzetközi ex libris kongresszusoknak, több nevére szóló ex libris készíttetésével állított emléket ezeknek az eseményeknek.

Magyarország egyetlen alkalommal adott helyszínt FISAE nemzetközi kongresszusnak, 1970 novemberében. Az események fő szervezője a Kisgrafika Barátok Köre volt. Az eredményes munkának köszönhetően Paul Pfister neves francia ex libris gyűjtő Magyarországot „Ex libris Land”-nek nevezte, ezzel is méltatva az itthoni ex libris készítőik széles táborát, és elismerve a kongresszus sikerét. A nemzetközi esemény hosszú távú hatást gyakorolt a műfaj hazai fellendülésére, szélese-
dett a gyűjtők köre, máig hatóan meghatározó szerepet töltött be a magyar és nemzetközi ex libris életben. A központi helyszín Budapesten a Fészek Művészklub volt, emellett a résztvevők kiállításokat tekinthettek meg a Magyar Nemzeti Múzeumban, az Ernst Múzeumban és a Magyar Mezőgazdasági Múzeumban. A budapesti kongresszus azért is kiemelkedő jelentőségű volt a szlovén küldöttek számára, mert a delegációk ülésén ekkor vették fel a szlovén ex libris egyesületet a FISAE tagjai közé. A kongresszusról tanúskodik egy Andruskó Károly-grafika Dagmar Nováček nevére a főváros, az Erzsébet híd és mögötte a Gellért-hegy látképével – az egyik pályázati téma ugyanis „Budapest, a XIII. Nemzetközi Ex Libris Kongresszus városa” volt. (5. kép)

5. kép. Andruskó Károly metszete

Dagmar Nováček számára az 1972-es dániai után különösen meghatározó volt a XV. Nemzetközi Ex libris Kongresszus, melyet 1974-ben Jugoszláviában, a szlovéniai Bledben rendeztek. A konferencia alkalmából többféle kiállításra lehetett anyagot benyújtani, egyrészt az előző nemzetközi ex libris kongresszus óta, 1972 és 1974 között készült grafikákból, másrészt pályázatot írtak ki „A könyv közelebb hozza egymáshoz az embereket” témakörben. A dán Christian Blæsbjerg a kongresszusra készült, a pályázati témát feliratában is hirdető grafikája („Ex libris tante Dagmar Nováček. Bogen bringer folkene naermere hinanden”) a könyvet a népek közti szorosabb kapcsolatteremtés eszközeként mutatja be. Az üzenetet erősítendő, az ex librisen a mű grafikusát és készíttetőjét képviselve Dánia és Jugoszlávia zászlója egyaránt szerepel. (6. kép)

Karancsi Sándor egy kongresszusi grafikája a könyv és a földgolyó motívumának össze-

6. kép. Christian Blæsbjerg grafikája (1974)

kapcsolásával szintén a könyvnek – mint az egyetemes tudás jelképének – a népeket összekötő szerepét hangsúlyozza.

A jól sikerült bledi kongresszuson 160 grafikus és gyűjtő vett részt a világ minden tájáról, ebből 63 fő volt szlovéniai, Magyarországról 33 fő érkezett. A nemzetközi találkozót a szlovén ex libris egyesület és a kongresszus elnökeként Dagmar Nováček nyitotta meg, majd dr. Gianni Mantero (a FISAE örökös elnöke) és a szervezőbizottságból dr. Rajko Pavlovec szlovén geológiai professzor köszöntötte a megjelenteket. A kiállítások megtekintése és a szokásos cserealkalmak mellett a résztvevők kirándulásokat tehettek Szlovénia festői tájaihoz, például a Bohinji-tó és Kranj vidékére is. Városnézésre került sor Ljubljánában, ahol többek között meglátogatták az egyetemi könyvtárat. A vállalkozó kedvűek a Júliai-Alpokba is eljuthattak, mely az Alpok hegyláncának legdélekeletibb tagja, Szlovénia legnagyobb területű és legmagasabb hegysége.

Dagmar Nováček a következő, 1976-ban Lisszabonban rendezett XVI. kongresszusnak is emléket állítottatott egy nevére szóló ex libriszel, Christian Blæsbjerg dán grafikus egy alkotásával.

Nemzetközileg széles kiterjedésű kollekciójában megtalálhatók voltak cseh, német, dán, osztrák, holland, belga, orosz, lett, lengyel, magyar stb. grafikusok alkotásai egyaránt. Szép lapjai voltak többek között Jiří Bouda, Antonín Doležal, Vítězslav Fleissig és Stanislav Kulhánec cseh művésztől. Készített a nevére

ex librist és alkalmi grafikát a lett Peteris Upitis, a német Hermann Huffert és Richard Rother, a dán Christian Blæsbjerg, az osztrák Hans Frank és Rose Reinhold, a belga Frans Lasure.

Hermann Huffert egy 1976-ra szóló újívi lapján – a bőséget idézően – kordé elé befogott, gabonát, szőlőt és virágot szállító egyszarvút láthatunk, mellette feltűnik a békét jelképező galamb. A színes grafika fa- és linómetszet-technikával készült. (7. kép)

P.F.1976 DAGMAR NOVÁČEK

7. kép. Hermann Huffert metszete (1975)

A szobrászként híressé vált Richard Rother a grafikai technikákban is kipróbálta magát, remekül értett a fametszéshez. A Kitzingenben, majd Würzburgban élő művész számos fametszetű grafikát, köztük ex librist készített, Dagmar Nováček mellett például Herbert Schwarz, Günter Bremer, Jean Morisot, Heinrich Hasenknopf tartoztak a megrendelői közé. Metszetei egy része szőlős-boros témájú, az ex libriseken kedvelte a könyvre, az egyes szakmákra, a gyűjtésre, gyűjtőhobbikra utaló jegyeket. Műveinek tekintélyes sora került be Dagmar néni kollekciójába. (8. kép)

Mivel Kranj a magyar gyűjtők zarándokhelye is volt, és maga Dagmar Nováček is többször ellátogatott Magyar-

DAGMAR NOVÁČEK

8. kép. Richard Rother fametszete (1961)

országra, illetve levelezett itteni cseretársakkal, művészekkel, számos magyar alkotó munkájával gazdagodott a gyűjteménye. Drahos István szentesi grafikussal különösen jó kapcsolatot ápol, így sok grafikája szerepelt a kollekciójában, köztük ismert gyűjtők – az olasz Gianni Mantero, az osztrák Ottmar Premstaller, a belga Leo Arras – nevére szóló ex librisek. Az „In memoriam Doberdo 1915. Ex libris ing. dott. Gianni Mantero – KUK Feldjäger Bat. Nr. 26 Drahos I.” feliratú grafika 1963-ban készült, és az első világháború egyik legvéresebb csatájának, a doberdóinak állít emléket, melyet 1916 augusztusában vívott az olasz haderő az osztrák–magyar hadsereg főként magyar és szlovén nemzetiségű egységével. Drahos István grafikus az osztrák–magyar hadseregben az olasz Manteróval ellentétes oldalon

9. kép. Drahos István fametszete (1963)

harcolt. Minderre első személyes találkozásukon derült fény, a közös emlékek jegyében született meg az ex libris. (9. kép)

Fery Antal grafikusnak Drahos István adta meg Dagmar néni elérhetőségét. Erről tanúskodik Fery alábbi visszaemlékezése: „1939-ben kezdtem el a fametszetű ex librisek készítését és cseréjét. A cserénél Drahos Pista volt segítségemre és ellátott néhány jó címmel: Mantero, Spindelberger, Pfister, Collart és másokéval. Közöttük megadta Dagmar Nováček címét is. Az említett gyűjtőkkel mind a mai napig is kapcsolatban voltam, de sokáig nem tudtam, hogy a Dagmar név férfit vagy nőt rejtett. Csak később derült ki, hogy egy aranyösszívű asszony áll mögötte.” (Fery Antal: *Búcsú Dagmár nénitől*, Kisgrafika, 1983/3. sz., 31.) A kapcsolatfelvétel nagyon eredményesnek bizonyult, a közös szerencsi származás révén kialakult jó viszony eredményeként Fery Antal 1966-ban készítette el az első, Dagmar Nováček nevére szóló ex librisét madár ábrájával,

melyet hat újabb, névre szóló grafika követett, köztük ex librisek és újévi lapok.

Magyar vonatkozásban a cserével megszerzett műveken túl a már említett Fery Antal, Andruskó Károly, Karancsi Sándor mellett Vadász Endre, Moskál Tibor, Rákóczy Ferenc és Kósa Bálint is alkotnak névre szóló ex librist a gyűjtő számára.

Vadász Endre egy grafikája bizonyítja, hogy Dagmar Nováček már a 20. század első felében is foglalkozott ex libris gyűjtéssel, és készítettett saját névre ex libriseket. A Vadász-grafika a második világháború

10. kép. Vadász Endre rézkarca (1939)

kitörésének évéből, 1939-ből való, egy elefánt hátán várkastély felé utazó királykisasszony ábrájával, mely a mesék világát idézi. (10. kép)

Moskál Tibor erős színhatású fametszetén 1974-ből piros muskátli látható dús levélzettel, utalva Dagmar néni virágok iránti szeretetére. Kósa Bálint egy – szintén neki szóló – ex librise Kranj látképét örökíti meg ovális, kagylószerű keretbe foglaltan. A grafika olyan, mint egy kis medál. (11. kép)

11. kép. Kósa Bálint metszete (1974)

A saját névre rendelt ex librisek mellett a gyűjtő kollekcója – mely a lapok cseréjével és egyéb módokon gyarapodott – számos különleges könyvjegyet is tartalmazott, köztük olyan híres emberek ex librisét, mint Josip Broz Tito jugoszláv forradalmár és államfő, Pablo Casals spanyol csellóvirtuóz, XXIII. János pápa és Urho Kekkonen finn miniszterelnök, köztársasági elnök. Dagmar Nováček a nem nevére szóló könyvjegyek széles köréből több tízezres állományt épített ki, ennek további részleteibe a már említett

szlovén ex libris honlap ad betekintést, mely az eddig sorolt grafikusok művei mellett bemutatja például Jaroslav Dobrovolský, Josef Hodek, Dušan Janoušek, Bohumil Krátký és Gerard Gaudaen a gyűjteményben szereplő számos alkotását (<https://www.dlib.si/>).

Dagmar néni a grafikák mellett az ex libris műfaj szakirodalmát is minél tágabb körűen igyekezett beszerezni, jó néhány albumra, alkotásjegyzékre, kiállítási katalógusra tett szert, többek között Vadász Endre, Révész Kornél, illetve a német Adolf Kunst és az osztrák Alfred Cossmann alkotásaiból. A lengyel Małgorzata Korolko szőlős-boros ex libriseit szerepeltető album létrejöttét az 1970-es magyarországi ex libris kongresszus egri kirándulása inspirálta. A gyűjtő emellett hozzájutott több, az 1930-as évek második felében és az 1940-es évek elején a Magyar Exlibrisgyűjtők és Grafikabarátok Egyesülete (MEGE) által megjelentetett kiadványhoz is, az 1960–1970-es évekből pedig számos, a FISAE-kongresszusokhoz kapcsolódó kötethez és mappához.

Arra a kérdésre, hogy Dagmar Nováček milyen ember volt, az eddigieken túl választ ad Révész Kornél egy német feliratú grafikája: „Ex libris Dagmar Nováček. Auch kleine Dinge können uns erfreuen”, azaz „A kis dolgok is meg tudnak örvendeztetni bennünket”. A kisebb, de kicsiségükben is értékes dolgok, tárgyak egy különleges példáját jelentik az ex librisek, melyek mint grafikai epigrammák, tömören közvetítik a bennük rejlő üze-

neteket. A Révész-grafika feliratát a műfaj szeretetére utalóan Dagmar Nováček ars poeticájának is tekinthetjük. (12. kép)

Az 1983-ban elhunyt gyűjtő tiszteletére Fery Antal és Andruskó Károly is készített in memoriam grafikát. Emellett emlékezetét őrzik a jelen cikkben is bemutatott, nevére szóló, esetenként a könyveibe is beragasztott ex librisek. Dagmar Nováček ex libris gyűjteményéből 1984-ben kiállítást

rendeztek a ljubljanoi Nemzeti és Egyetemi Könyvtárban. Dagmar nővére, a csipkegyűjtő Betty Nováček Volenec (1893–1984) egy évvel élte túl őt. Együtt lakva mindketten osztoztak egymás hobbijában. Betty szenvedélyének hódolva sok csipkét készítettek együtt, és Dagmar mellett Betty is rendelt több ex librist a saját nevére szólóan. A grafikák tanúsága szerint a leszármazottak között Dagmar egyik unokaöccse, Novacsek Péter részére is készült könyvjegy. Így öröklődött tovább a családban az ex libris műfaj szeretete.

IRODALOM

- ◆ Arató Antal: *Kiegészítések egy kronológiához*, Kisgrafika, 2013/3. sz., 12.
- ◆ Belépési nyilatkozat, Dagmar Nováček, 1960, KBK Irattár
- ◆ *A blei kongresszus hírei*, Kisgrafika, 1973/3. sz., 8.
- ◆ *A blei kongresszus programja*, Kisgrafika, 1974/1. sz., 26.
- ◆ Christof, KD – Haass, Renate: *Richard Rother: 1890–1980. Exlibris. Jubiläumsausstellung 2015*, Kitzingen, Kitzingen multicuture-artsnetwork, 2015.
- ◆ *Ex Libris und Familiengraphik. 20 Holzschnitte von Richard Rother*, Hannover, Otto Dikreiter, 1948.
- ◆ Fery Antal: *Búcsú Dagmár nénitől*, Kisgrafika, 1983/3. sz., 31.
- ◆ *Fery Antal élete, munkássága, alkotásainak jegyzéke*, szerk. Fery Veronika, Miskolc, Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Múzeumi Igazgatóság, 2005.
- ◆ *A kongresszus résztvevői*, Kisgrafika Értesítő, 1970. december, 744.
- ◆ *Lace Collection of Betty Nováček Volenec*, a Gorenjski Museum honlapja, <https://www.gorenjski-muzej.si/razstave-in-dogodki/>

12. kép. Révész Kornél linómet-szete (1932)

- zbirke/cipke-sester-novacek/?lang=en
- ♦ M. A.: *Magyar panziós Szlovéniában – Királyi egyezmény alapján*, Dunántúli Napló, 1989. március 12., 4., https://library.hungaricana.hu/hu/view/DunantuliNaplo_1989_03/?p=107&layout=s&query=Novacek
 - ♦ Mészáros Attila: *Felfigyelhet Európa Kisbudméra? Páratlan ex-libris gyűjtemény*, Új Dunántúli Napló, 1991. április 28., 4., https://library.hungaricana.hu/hu/view/DunantuliNaplo_1991_04/?pg=379&layout=s
 - ♦ Miloslav Nováček, Livebid online aukciós platform, <https://livebid.cz/en/author/11658>
 - ♦ Nováček Miloslav, Internetová prezentace Encyklopedie Českých Budějovic, <https://encyklopedie.c-budejovice.cz/clanek/novacek-miloslav>
 - ♦ Novacek János személyes adatközlése, Kisbudmér, 2016. december 29.
 - ♦ Pavlovec, Alenka: *Društvo Exlibris Sloveniae 1967–2015: iz življenja nekega društva*, https://www.kamra.si/wp-content/uploads/2021/04/Exlibris-zlozenka1_1_20170105_095110.pdf, <https://www.kamra.si/hu/hirek/drustvo-exlibris-sloveniae-1967-2015-iz-zivljenja-nekega-drustva/>
 - ♦ Réthy István: *Bled '74. XV. Nemzetközi Ex-libris Kiállítás és Kongresszus*, Kisgrafika, 1974/3. sz., 5–8.
 - ♦ Soós Imre, dr.: *Lapszemle, Obvestila* 72. szám: 1984. április, Kisgrafika, 1984/3. sz., 44.
 - ♦ Tiszka Annamária tervezőgrafikus (Mohács) közlése, 2025. május 6.
 - ♦ Utazás a középkori Szlovéniába: *Kranj*, Miénk a Világ, 2014. 02. 05., <https://mienkavilag.hu/utazas-a-kozepkori-szloveniaba-kranj/>
 - ♦ Vasné dr. Tóth Kornélia: *A Nagy Háború ex libriseken*, Kisgrafika, 2015/2. sz., 2–4.
 - ♦ Vasné dr. Tóth Kornélia: *Novacek Péter (1937–2001)*. In: *Uő.: Múltunk neves ex libris gyűjtői, lexikon*, Budapest, Kisgrafika Barátok Köre Grafikagyűjtő és Művelődési Egyesület, 2019, 131–132.
 - ♦ Vasné Tóth Kornélia: *„Ex libris Land” – A magyar ex libris múltjának meghatározó eseménye, a XIII. Nemzetközi Ex Libris Kongresszus, Könyvtári Figyelő*, 2021/1., 63–75.
 - ♦ *Zbirka ekslibrisov Beti in Dagmar Nováček*, Digitalna knjižnica Slovenije, <https://www.dlib.si/results/?query=%27col%3dZbirka+ekslibrisov+Beti+in+Dagmar+Nov%27a1%27c4%27dek%27&desc=URN%3aBNB%3aSI%3acol-WLFMN0FP&pageSize=25&page=2>

pnyme állásbörze

Nyomdaipari **ÁLLÁSBÖRZE**

 allas.pnyme.hu